

Status 2020

HØYLAND FORBRUKSFORENING

KULTURHISTORISK KUNNSKAPSGRUNNLAG

Et sjeldent komplett bygningsmiljø som forteller historien om en radikalt ny måte å drive næring på – samvirkebevegelsen.

Høyland Forbruksforening

Kulturhistorisk kunnskapsgrunnlag

Høyland Forbruksforening ble stiftet i 1907 og etablerte seg i Gjesdalveien. I 1908 kjøpte de eget hus i Gjesdalveien 24. Innen 1925 var de blitt eiere av kvartalet mellom Gjesdalveien, St. Olavs gate, Oalsgata og jernbanen. Kvartalet har bevart hus som dokumenterer foreningens og bygningsmiljøets utvikling fra starten i den unge trebyens sveitserstilhus, til selvbetjent matsenter i 1960-talls modernisme.

Kulturhistorisk innhold punktvis

Følgende punkter er ment som en oppsummering av kulturmiljøet Høyland Forbruksforening sin rolle i fortellingen om Sandnes, sett i lys av det nasjonale målet i kulturminnepolitikken om *å ta vare på et mangfold av kulturmiljø som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk*.

- «Bondehandlere» kan vi være selv!
- Samvirkebevegelsen som en alternativ forretningside. Bønder og arbeidere gir kjøpmennene konkurranse.
- Del av en verdensomspennende bevegelse
- Forbruksforeningen som aktør i handelsstanden utfyller bildet av det mangfoldige, varierte, aktive næringslivet i Sandnes
- Et miljø der opphavet i bondestanden på en særlig tydelig måte poengterer handels- og industribyens nære tilknytting til opplandet og landbruksbygdene
- En viktig møteplass for mange mennesker gjennom flere generasjoner, gjennom et helt århundre – høy identitetsverdi.
- Utgjør i seg selv et sjeldent helhetlig bevart næringsmiljø når det gjelder hva bygningene forteller om funksjoner og bygningshistorisk utvikling.
- Sammen med flere av nabogårdene inngår anlegget til Høyland

Innhold

Kulturhistorisk innhold punktvis	1
Høyland Forbruksforening – anlegget	4
Om de enkelte kulturminnene	12
Om miljøet i krysset Gjesdalveien og St. Olavs gate	16
Om samvirkebevegelsen	18
Høyland Forbruksforenings bygninger – oversikt	21
Forbruksforeninger i Sandnes, oversikt over etableringer	22
Kilder	23

Finner dere feil og mangler, vennligst registrer disse her:

[Kulturminner i Sandnes kommune \(arcgis.com\)](#)

[Link til Kulturminneregisteret](#)

Forbruksforening i et «nærmiljø» ved krysset Gjesdalveien/St. Olavs gate, som har bevart høy grad av autentisitet i hustyper og skala. Viktig for helheten i det verneverdige kulturmiljøet Kvartalsbyens sentrum.

- Som «inngangsportale» til byen fra Gjesdalveien er dette miljøet også viktig for å markere den historiske rollen til denne innfartsveien i sammenheng med Krossen – grunnleggende for handelsbyens oppkomst.

Handelsbyen og samvirkebevegelsen – korte trekk

I Sandnes er samvirkebevegelsen representert ved to markante kulturminner – Sandnes Forbruksforening sin gård i Langgata 40 fra 1905 og Høyland Forbrukerforening sitt anlegg i St. Olavs gate 25 fra 1907. Bak anleggene står de to fremste pådriverne for at samvirkeprinsippene i Norge ble satt ut i livet – arbeiderbevegelsen for Sandnes Forbruksforening og bondeorganisasjonene for Høyland Forbruksforening.

Det er allment anerkjent at handelen med opplandets bønder var grunnleggende for at strandstedet Sandnes vokste til by. Det ligger bak omtalen av Sandnes som «Jærens uthavn», og Sandnes som et knutepunkt for livlig varebytte mellom Jæren, Stavanger og «fjordane».

Både handelsbyen og industribyen Sandnes har røtter i handelen med jordbruksvarer. Bondehandelen i Krossen er legendarisk, der dyktige kjøpmenn etablerte seg som «bondehandlere» så snart veiene til omlandet var klare. De la grunnlag for handelsdynastier og Krossen med Langgata som byens handelssenter.

Ved Gjesdalveien litt øst for Krossen møtte de konkurranse som utfordret selve prinsippene for virksomheten fra en ny type aktør. Et par ti-år etter at Krossen var godt etablert, tenkte en liten gruppe bønder at *bondehandlere kan vi være selv*. Her etablerte de i 1907 «Høyland Forbruksforening».

De var del av en verdensomspennende bevegelse der målet var å arbeide for medlemmenes økonomiske og sosiale kår gjennom åpne og demokratiske sammenslutninger. Kjernepunkter var organisering av felles innkjøp og felles salg av varer, unngå fordyrende mellomledd og selv ta kontroll med handelens overskudd ved rettfærdig fordeling. Samvirkebevegelsen representerte en radikalt ny måte å drive handel og næringsliv på, der profitt ikke var det styrende målet.

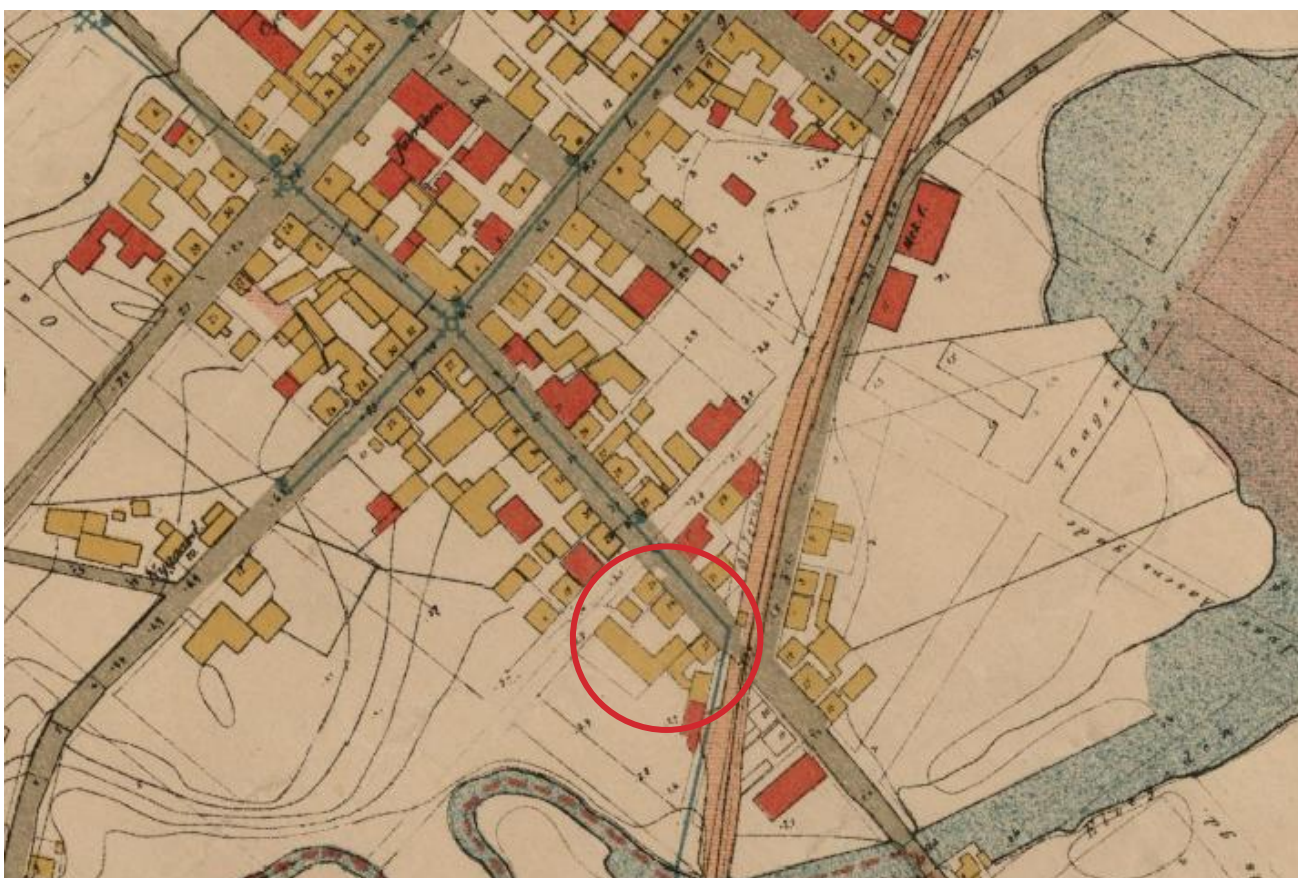
Virksomhetene møtte ideologisk motstand, men Høyland og Sandnes forbruksforeninger ble livskraftige organisasjoner og sentrale aktører i Sandnes næringsliv. Fortsatt kan denne fortellingen knyttes til konkrete steder i bylandskapet. De er bærere av en historie som det fortsatt er viktig å lytte til.

Postkort over Gjesdalveien fra 1914. Høyland Forbruksforenings hus er de to til venstre, nr 24 nærmest, nr. 26 lengst inn, som ble revet for nybygg i 1925. (Digitalt museum JÆHS012.065)

Gjesdalveien sett fra Austråttbakken – rød ring viser ca. hvor Høyland Forbruksforening ligger. Bildet er udatert, men det er tatt etter at Fellesbakeriet ble bygd i 1922. (Nasjonalbibliotekets bildearkiv, Mittet & Co. AS.)

Krums kart datert 1913– ca. 1920. Høylands Forbruksforening er markert med rød ring. (1881.no)

Høyland Forbruksforening – anlegget, kulturmiljøet

Høyland Forbruksforening ble grunnlagt av en liten gruppe bønder i 1907. Det første regulære møtet ble holdt i Høyland Sparebanks lokaler på Skeiane i januar 1907. I mars samme år åpnet butikken i leide lokaler i Gjesdalveien 28. Høyland forbruksforening representerer et typisk tegn i tiden. Ved 1900-tallsskiftet var samvirkebevegelsen i Norge i ferd med å få gjennomslag. Rogaland hadde en fremskutt rolle og Høylandsbøndene var tidlig ute. Da de startet opp, var det bare etablert sju lag i fylket. Men i Sandnes kom Høyland Forbruksforening som nr. to, etter arbeiderstyrte Sandnes Forbruksforening som åpnet i 1905.

Da Høyland Forbruksforenings slo seg til her, var denne delen av Gjesdalveien blitt en del av kvartalsbyen, med tett trehusbebyggelse på begge sider av veien inn mot knutepunktet Krossen. Lokaliseringen var strategisk, ved en av de viktigste innfartsveiene til Sandnes fra landbruksbygdene omkring. Plankart i forbindelse med jernbaneanlegget indikerer at område her ble bebygget sist på 1870-tallet.

Virksomheten til forbruksforeningen begynte forsiktig i leide lokaler som ganske snart viste seg for små. Alt i 1908 kjøpte foreningen Gjesdalveien 24. Den hadde et stort lagerhus med plass til kraftfor og gjødsel. Etter noen vanskelige år kom driften i god gjenge og en rekke utvidelser fulgte. I 1920 ble hjørnegården Gjesdalveien 26 kjøpt inn. Da de i 1925 kjøpte Gjesdalveien 22 disponerte foreningen et helt kvartal nederst i Gjesdalveien. De var blitt en betydelig tomteeier i byens heteste forretningsstrøk. En status som ble synlig i bybildet da de i 1925 satte i gang å bygge en ny forretningsgård i mur på nr. 26, den flotte hjørnegården som i dag har adresse St. Olavs gate 25.

Kolonivarer var det viktigste til å begynne med, men snart kom det brødvarer, stentøy, sko, konfeksjon og ikke minst kraftfor og gjødsel. Etter krigen også maskiner og elektriske artikler. Utviklinga etter 1920 gikk så godt at det var plassmangel som ga mest problemer. I 1925 kjøpte foreningen sjøhus i Strandgata 35.

I 1936 ble det gamle lagerhuset som fulgte med nr. 24 revet og erstattet med en stor moderne murbygning på fire etasjer, med vinsjoppbygg og stort valmtak. Formgitt av en av byens fremste arkitekter Ludvig Imsland. I første etasje var det stall. Stallen var ennå noen år viktig for medlemmer som hadde lang vei med hest og kjerre, noe som ble presisert av medlemmer ovenfor byggekomiteen. Etter krigen ble det bygd ny garasje og stall langs jernbanen. Her var det også jernvareavdeling og ekspedisjon av kraftfor og frø. Stalldriften ble først avvirket i 1970-årene. Denne bygningen er revet.

I 1956 ble de gamle tregården i Gjesdalveien 22 og 24 sammenbygd i førsteetasje-nivå til en sammenhengende, moderne konfeksjonsavdeling. Overbygningene beholdt sin opprinnelige form. Trolig skriver skifertekket, som gir bygningskomplekset et helhetlig preg, seg fra samme periode

Siste byggetrinn i kvartalet var et nytt matsenter i 1966 på hjørnet mot St. Olav gate. En topp moderne butikk med selvbetjening på nesten alt og flott kafeteria på mesaninen. Med sin avrundede, modernistiske form skiller den seg fra den vanlige samvirkelagsarkitekturen fra perioden. Opprinnelig skilte eksteriøret seg også ut ved kunstnerisk utsmykking - et sammenhengende muralmaleri utført av maleren Andreas Bøe (1916–2001). Veggmaleriet var holdt i et abstrakt formspråk med klare geometriske former som understreket bygningens modernistiske inntrykk.

I 1970 startet en ny utvikling for Høyland Forbruksforening på Brueland. Alt fra 1962 hadde de leid tomt her av Nikolai Grude. Det startet med et nytt og større Fellesbakeri og deretter et stort lagerbygg. I 1988 åpnet foreningens nye store kjøpesenter med Bygg & Bo og Mega – Bruelandsenteret eller Megasenteret.

Høyland Forbruksforening ble blant de største forbruksforeningene i Rogaland, men opprettet ikke filialer. På årsmøtet i 1947 ble det drøftet om de skulle starte filial på Figgjo. Med stort flertall ble det avvist, da en mente at Figgjo hadde gode muligheter for å starte eget lag. Høyland Forbrukslag ville være behjelpelig med råd og veiledning (1ste Mai 22.02.1947). Lokalt eierskap var målet for å styrke demokariet. På 1970-tallet gjaldt det å bli stor. En fusjon med Ganddal Samvirkelag i 1974 startet en rekke fusjoner med stor geografisk spredning. I 1990 ble navnet skiftet til *Høyland og Jærens Forbruksforening*, og fra 1995 er navnet *Coop Høyland og Jæren*. I 1994 var medlemstallet nær 30 000 (AE 1996).

Bygningsmiljøet viser at Høyland Forbruksforening la vekt på høy standard og kvalitet når de bygde. Den flotte murgården fra 1925 vises godt i bybildet. Den står ikke tilbake for gården til fabrikkieier Enok Berge (Sandnes Dreieri) fra 1910 på motsatt side av hjørnet. Den store pakkboden fra 1936 må ha vært blant byens

mest moderne da den kom, formgitt av arkitekt L. Imsland. Også ved bygging av matsenteret mot Oalsgata fikk prosjektets arkitekt A. Ø. Bærheim gjennomslag for særpreget arkitektonisk utforming og kunstnerisk utsmykking.

Ved ombyggingen i 1956 ble fasadene til de gamle trehusene modernisert i gatenivå, men tak og overbygningene er intakte slik at de opprinnelige bygningskroppene er lesbare. Høyland Forbruksforening som helhet har derfor et bygningsmiljø med både tidsdybde og variasjon i arkitektonisk uttrykk og funksjoner. En kombinasjon som gjøre historien lett å lese.

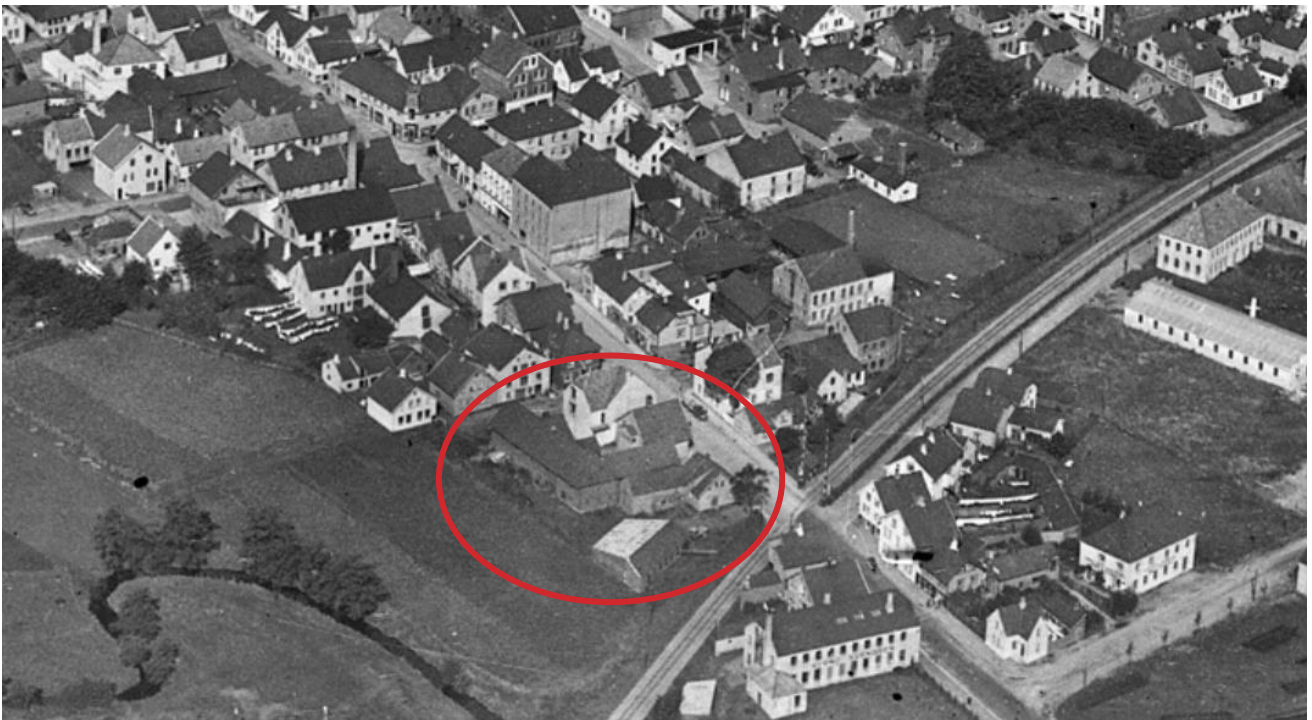
Andre markante institusjoner der Høyland Forbruksforening var sterkt til stede i bybildet i Sandnes, med flotte bygninger, var Fellesbakeriet i Oalsgata fra 1922 bygd sammen med Sandnes, Malmin og Stangeland forbruksforeninger. Og havnelageret i Strandgata 33-35 fra 1955, som gikk under navnet A/L Felleslageret og var et prosjekt sammen med Felleskjøpet. Fellesbakeri gikk tapt for byfornyelsen i 1980-årene og Felleslageret ble revet i 2006. (Oversikt over Høyland Forbruksforenings bygninger se bak.)

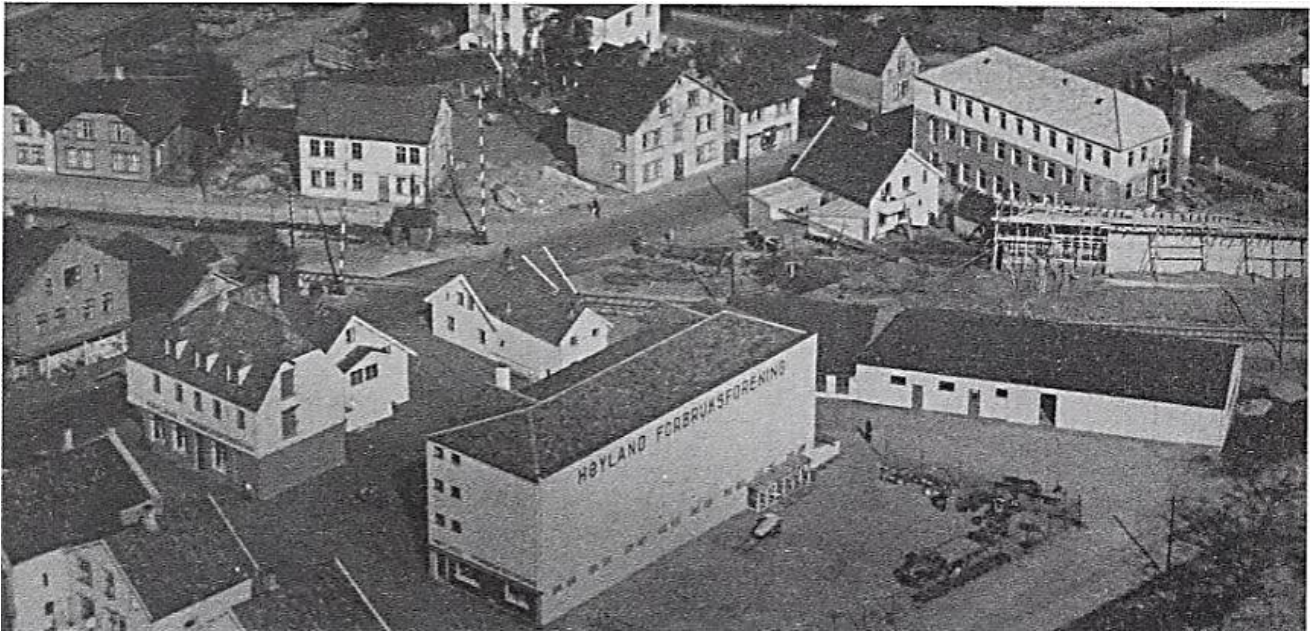
Foreningen kjøpte i 1908 Gjesdalveien 24 av Martin M. Østraat som drev kolonial her, trolig også bakeri. Det er brødkasser langs husveggen. (Bildkilde MW2007:11)

De to gamle trehusene i Gjesdalveien ble i 1956 bygget sammen og innredet til en åpen konfeksjonsbutikk, med tidstypisk fasade i glass bundet sammen av platekledd gesims. (Bildkilde MW2007:11)

Gjesdalveien mellom Krossen og jernbanen fotografert av Widerøe tidlig i 1935 (eller litt før, den gamle Øglænd-butikken i Krossen står ennå). Høyland Forbruksforenings gamle lagere ligger mot jordveien til Nygård. Oalsgata ble opparbeidet her først etter krigen. (ika-w004300)

Høyland Forbruksforening fotografert i 1951. (Bildekilde MW 2007:88)

Foto fra oppslag i Rogaland Avis november 1957 angående «Den nye og helt ut tidsmessige manufakturavdelingen til Høyland Forbruksforening. Et godt eksempel på hvor mye og godt det kan lages ut av en ombygging og påbygging – når fantasien kommer til sin rett». ([Rogalands Avis, onsdag 27. november 1957 \(nb.no\)](#))

»Høilands Forbrugsforening« stiftedes i Desember 1906 og traadte i Virksomhed den 1ste Marts 1907 med ca. 50 Medlemmer, der nu er øget til 100. Den driver sin Forretning i Sandnæs efter Statuter, der i alt væsentlig stemmer med Sandnæsforeningens, dog er Medlemsindskuddet her mindst Kr. 15.00, hvoraf mindst Kr. 10.00 til enhver Tid maa indestaa ubenyttet af Krediten. Dens Omsætning var i 1908 Kr. 75 000.00 og 1909 Kr. 93 000.00. Bestyrelsen, hvori Kirkesanger Aarskog er Formand, bestaar af 5 Mand.

Da disse Foreninger er skattefrie, har de heri en Fordel i Konkurrancen med de andre Kjøbmænd, hvorfor de i Almindelighed mislikes af disse.

M.A. Grude om Høyland Forbruksforening i 1910. Grude følger her det rådene synet til kjøpmennene at samvirkelagene slapp for lett fra skatten. Kjøpmennene mente at det beløpet medlemmene fikk tilbake på sine kjøp var skattbar fortjeneste. Kooperatørene mente at de ikke var ledet av profittmotiv, at det var selvmotigende å ha som mål å tjene penger på salg til seg selv. At denne «fortjenesten» oppsto fordi samvirkelagene holdt dagspris (gjengs pris som kjøpmennene) og i steden for å selge billigere, valgte å spare differansen til medlemmene og virksomhetens beste. Et av samvirkebevegelsens mål var å fremme sparing. I 1911 fikk handelsstanden medhold for sitt syn i en ny lov om skattlegging av kooperativ virksomhet. Men i 1917 fikk kooperasjonen gehør for sitt syn, og lagene ble fritatt for skatt på omsetningen til sine medlemmer.

Fra kolonialavdelingen, trolig i 1920-årene. Et elegant interiør i stil med husets ytre preg av jugendstilen. (Bildekilde GR 2000:59)

Gårdsplassen med de gamle lagerbygningene fotografert i 1932. Hestekraft og motorkraft i skjønn forening gir et representativt tidsbilde av en lang overgangssone mellom de to transportformene. Utover i 1930-årene kjøpte foreningen inn to lastebiler. (MW 2007)

Gjesdalveien mellom jernbanen og Krossen i 1957. Oalsgata er opparbeidet forbi Høyland Forbruksforening, der lageret fra 1936 er den store bygningen med to arker. Lenger opp i gata ser vi en annen stolt institusjon fra samvirkelagshistorien – Fellesbakeriet, bygningen med bred hvit gavlvegg imot oss og fabrikkpipe. Et resultat av at Høyland, Sandnes, Malmin og Stangeland forbruksforeninger ble enige om å sammen bygge et nytt stort bakeri. Det sto ferdig i 1922 og utviklet seg til å bli et av de største bakeriene i fylket. Bakeriet flyttet til Brualand sist på 1960-tallet og bygningen ble revet på 1980-tallet. (Widerøe, ika-w106672)

Tittelen på bildet lyder: «Høyland Forbruksforening ein laurdags førermiddag i mellomkrigsåra.» . Hestene slapper trolig av i skyggen inne i stallen til foreningens nye pakkhus. Ved bygging av pakkhus i høyden i 1936 ble det rom for en mer åpen bakgård (Bildekilde JSJ 1972:36)

«Trilting» av parafinfat i bakgården i 1945. (Bildekilde Alsvik 2002:112)

Til magistraten
i Sandnes.

Herved meddeles, at bestyrelsen for
Høilands forbruksforening fra ^{30/1}1909
bestaar af:

Kirkesanger Aarskog, lærer T. J. Stokka,
gaardbruger Gunnar Todnem, gaardbruger
Joakim J. Lea og gaardbruger Torger Vølstad.
Formand T. J. Stokka. Firmaet forpligtes
som tidligere ved kirkesanger Aarskog.
Sandnes, 2den april 1909.
Joakim Lea. Torger Vølstad.
Andr. Aarskog. T. J. Stokka.
Gunnar Todnem.

Registreret idag.
Sandnes magistrat, 2den april 1909.
N. Lima.

[Handelsregistre for Kongeriket Norge : utgitt på
foranstaltning av det offentlige i henhold til lov om
handelsregistre, firma og prokura av 17. mai 1890 §](#)

Høyland Forbruksforening
avholdt generalforsamling igaar.
Medlemsantallet er nu 444, en økning
av ca. 65 fra foregaaende aar.
Driftsregnskapet balanserer med
1,325,210 kroner og overskuddet
utgjør 69,176 kroner. Vareomsætningen
var i 1924 331,000 kroner større end
foregaaende aar. Nettofortjenesten
utgjør 7,6% av omsetningen og drifts-
utgifterne inddrar til 2,71%. Det besluttet
at utdele 10% paa kolonialvarer, 3%
paa kraftfôr og 10 øre efterskudd
pr. kg. egg. Paa utestaaende fordringer
blev der avskrevet 1000 kroner, til
Høyland barnehjem bevilgetes 1000
kroner og resten av overskuddet,
5924 kroner, besluttet tillagt bygge-
fondet. De uttrædende styremedlemmer,
Torger Vølstad, Johan Haga og Sven K.
Asheim gjenvalgte; likeledes gjenvalgte
revisoren, S. Indrehus. Der vil bli
gaat igang med bygning av ny butik
utpaa vaarparten.

[Stavanger Aftenblad, tirsdag 24. februar 1925](#)

Høyland forbruksforening.

Overskuddet 58 495 kroner.

Der blev holdt generalforsamling i Høyland forbruksforening igår. Regnskap og beretning blev enstemmig godkjent.

Omsetningen har i året utgjort kr. 1 030 013, hvorav til ikkemedlemmer kr. 37 610. Fortjenesten er kr. 58 495 som styret foreslo anvendt således: 10 pst. på kolonial og manufaktur, 3 pst. på kraftfor og frø, 2 pst. på gjødning, 5 øre efterskudd på hvert kg. egg, til barne- og guttehjemmet i Høyland 1000 kroner og overført til neste års regnskap 1866 kr. Framlegget blev vedtatt med den endring at der utdeles 3,5 pst. på kraftfor og frø. Av styret gikk ut Th. M. Håland og Sven K. Asheim. Den siste gjenvalgte og som ny valgte Torger Vølstad. Som revisor gjenvalgte Tobias Austråt.

På generalforsamlingen holdt kirkesanger Indrehus foredrag om «Handel i gamle dager».

[Rogaland \(Stavanger: 1925-1988\), fredag 4. mars 1932 \(nb.no\)](#)

Et av de grunnleggende prinsippene i samvirkebevegelsen gjelder åpenhet. Hvert år informeres det i regionens aviser om nøkkeltall fra foreningsens virksomhet – medlemstall, driftsregnskap og fordeling av fortjenesten. Støtte til Høyland barnehjem ser i mange år ut til å være en fast post.

Parkeringsplass for kjøretøier?

Apent brev til bøndene, politimesteren og stadsingeniøren.

Hver lørdag formiddag er Gjesdalveien fra Krossen og til Høyland forbruksforening nesten blokkert av kjøretøier. En rekke kjerrer står på hver side av gaten, noen med hest for, andre uten. Den som skal passere må smyge sig flint frem, og det er et under at ingen alvorlig ulykke ennu er intruffet. Det har mangt imellem vært snakket om, at der burde anvises en parkeringsplass på et sentralt sted; da alle er enig i at de gater som har all gjennomgangstrafikk mellem Østlandet og Stavanger ikke er noen høvelig plass å sette fra sig hester og kjerrer og biler.

Forretningsfolk mener at bøndene vilde bli forarget, om de måtte sette kjerrerne fra sig et annet sted, selv om det ikke var mere enn ca. 50 meter borte. Det nevnes også at man har vært utsatt for tyverier fra kjerrerne, der de nu står, og man mener at det vilde bli værre, dersom de ikke står utenfor butikkdørene. Hertil bemerkes at der på en parkeringsplass måtte sørges for politivakt. Sådan som trafikforholdene nu er i Gjesdalsveien lørdag formiddag, er der efter min mening ganske uforvarlig. Det vilde være av interesse om noen her i «Avisen» vilde la oss få vite bøndenes mening om dette.

V.

Vi er fullstendig enig med innsenderen, og lar hermed frågan gå vidare til bøndene, politimesteren og stadsingeniøren.

Red.

Gjesdalveien ved krysset mot St. Olavs gate fotografert i siste del av 1930-tallet. Høyland Forbruksforenings hus skimtes til venstre. Enok Berges murgård til høyre. Fortsatt er hestetrafikken markant. Trafikkbildet passer godt til innspillet i Sandnes og Jærens Avis fra september 1932.

Både bildet og avisartikkelen til venstre forklarer hvorfor bøndene i forbruksforeningen inisterte på en god stall til hestene sine, da det skulle bygges nytt pakkhus i bakgården.

(Bildekilde MW 2007:17)

[Sandnes og Jærens Avis, tirsdag 27. september 1932 \(nb.no\)](#)

Widerøe-foto av Strandgata 15 til 35 fra 1935. For å bedre lagerkapasiteten, særlig av hensyn til kraftforet, kjøpte Høyland Forbruksforening sjøhus i Strandgata 35 i 1925–1928. Det er de små sjøhusene med vinsjhus mot høyre bildkant. De ligger like der Tronesveien kommer ned til Strandgata. Tronesveien ble rustet opp på 1890-tallet og fungerte som en snarveie til Postveien. Det store, litt lysere huset på 2-1/2 etasje sør for sjøhusene er tidligere a/s Jærderens Havremølle, som Rogaland Felleskjøp overtok i 1920-årene og drev under navnet Rogaland Havremølle til ca. 1960 (ika-w004348_1935)-

Widerøe-foto av Strandgata 33 og 35 i 1957. Første byggetrinn til A/L Felleslageret, havnelageret til Høyland Forbruksforening og Felleskjøpet står klar. Fortsatt står Rogaland Havremølle, men den viker snart plassen for fullføring av Felleslageret. Bygningen ligger mellom teglverkene Gamlaverket og Nynæs, den siste med leirbanen bak. (ika-w105969_1957)

Om de enkelte kulturminnene

Forretningsgård, St. Olavs gate 25 (tidl. Gjesdalveien 24)

Gnr 111

Bnr 571

Gate St. Olavs gate

Nummer 25

Beskrivelse Høyland Forbruksforenings første innkjøpte forretningsgård. **(tidl. Gjesdalveien 24)**

Utdypende beskrivelse Etter å ha drevet ca. ett år i leide lokaler i Gjesdalveien 28 ble det klart at omsetningen til Høyland Forbruksforening var så stor at de trengte større lokaler. I 1908 kjøpte foreningen Martin. M. Østraats eiendom i Gjesdalveien 24 (gml. nr.), en kolonialbutikk med bolig, bakeri og en stor lagerbygning.

Hovedbygningen mot gata står fortsatt, et tradisjonelt halvannenetasjes sveitserhus med gavlsiden mot gaten. Foto fra Østraats tid viser store butikkvinduer i førsteetasje på hele gatesiden, så det var trolig en rommelig butikk. I 1920 gikk foreningen til innkjøp av nabohuset Gjesdalveien 26, hjørnegården mot St. Olavs gate. Da de i 1925 kompletterte med Gjesdalveien 22, hadde de hånd om hele kvartalet mellom Gjesdalveien, St. Olavs gate og jernbanen. På denne tida ble tregården på hjørnet erstattet av den flotte murgården som står i dag. Mellom nr. 22 og 24. sto en fløy av den gamle lagerbygningen til nr. 24. Den ble revet etter at foreningen bygde nytt lagerhus i 1936.

Ytre sett ser de to gamle tregårdene langs Gjesdalveien ut til å ha vært i hovedsak uendret til 1956, da ble nr. 24 og 22 sammenbygd i førsteetasje-nivå og ominnredet til en sammenhengende, moderne konfeksjonsavdeling. De fikk sammenhengende glassfasade mot gata, bundet sammen med et platebelagt bånd, eller gesims, øverst. Men overbygningene beholdt sin opprinnelige form med saltak vinklet henholdsvis på tvers og langs gata. Trolig skriver skifertekket seg fra samme periode, og fjerningen av sveitsertakutstikket til nr. 24. Dette er i hovedsak dagens eksteriør, men med noe mindre glassfasade. Selv om moderniseringen av de to gamle tregårdene er radikal, er eldre hovedformer bevart. De er fortsatt lett å lese som del av den første trebebyggelsen langs innfartsveien mot Krossen. De er, sammen med de andre bygningene i anlegget, viktige i fortellingen om den viktige organisasjonen Høyland Forbruksforenings etablering, vekst og utvikling. Liksom hele miljøet St. Olavs gate 25 må ses i sammenheng med innfartsveien Gjesdalveien og det nærmeste nabolskapet som har bevart mange kvaliteter fra byens etableringsperiode. Et kulturmiljø med høy kunnskapsverdi og opplevelsesverdi.

VerneVerdi Verneverdig

MiljøVerdi Miljøverdi

KultMiljøID 1001

KultMiljøNavn Kvartalsbyens sentrum

Forretningsgård, St. Olavs gate 25 (tidl. Gjesdalveien 22)

Gnr 111

Bnr 571

Gate St. Olavs gate

Nummer 25

Beskrivelse Opprinnelig liten tregård fra 1800-tallet med bakerifløy. Del av Høyland forbruksforenings eiendom fra 1925. (Gml. adr. Gjesdalveien 22).

Utdypende beskrivelse

Opprinnelig liten tregård fra 1800-tallet med bakerifløy. Huset ble kjøpt av Høyland forbruksforening i 1925, som hadde holdt til i nabogården nr. 24 siden 1908. Bebyggelsen i området Gjesdalveien, St. Olavs gate og jernbanen kan ha kommet rundt 1880. Et kart datert 1879, i forbindelse med jernbaneutbyggingen, viser ikke hus i kvartalet, et annet trolig fra samme tid, har bebyggelse. Krums kart fra 1900 viser nr. 22 med fløybygning i vinkel innover mot bakgården, slik huset fortsatt har. Ytre sett ser de to gamle tregårdene langs Gjesdalveien ut til å ha vært i hovedsak uendret til 1956, da ble nr. 24 og 22 sammenbygd i førsteetasje-nivå og ominnredet til en sammenhengende, moderne konfeksjonsavdeling. De fikk sammenhengende glassfasade mot gata, bundet sammen med et platebelagt bånd, eller gesims, øverst. Men overbygningene beholdt sin opprinnelige form med saltak vinklet henholdsvis på tvers og langs gata. Trolig skriver skifertekket seg fra samme periode. Dette er i hovedsak dagens eksteriør, men med noe mindre glassfasade. Selv om moderniseringen av de to gamle tregårdene er radikal, er eldre hovedformer bevart. De er fortsatt lett å lese som del av den første trebebyggelsen langs innfartsveien mot Krossen. De er, sammen med de andre bygningene i anlegget, viktige i fortellingen om den viktige organisasjonen Høyland Forbruksforenings etablering, vekst og utvikling. Liksom hele miljøet St. Olavs gate 25 må ses i sammenheng med innfartsveien Gjesdalveien og det nærmeste naboskapet som har bevart mange kvaliteter fra byens etableringsperiode. Et kulturmiljø med høy kunnskapsverdi og opplevelsesverdi.

VerneVerdi

Verneverdig

MiljøVerdi

Miljøverdi

KultMiljøID

1001

KultMiljøNavn

Kvartalsbyens sentrum

Forretningsgård, St. Olavs gate 25. (tidl. Gjesdalveien 26)

Gnr

111

Bnr

571

Gate

St. Olavs gate

Nummer

25

Beskrivelse

Høyland Forbruksforenings første egenbygde forretningsgård i mur fra 1925.

Utdypende beskrivelse

Da Høyland Forbruksforening i 1925 hadde blitt eier av hele kvartalet mellom Gjesdalveien, St. Olavs gate og jernbanen, rev de den gamle tregården på hjørnet, og satte satt i gang å bygge en ny forretningsgård i mur på nr. 26, den flotte hjørnegården som i dag har adresse St. Olavs gate 25. Sandnes Forbruksforening hadde alt 1911 flyttet inn i en flott murgård i Langgata.

Det er en to-og-en-halv-etasjes bygård i en litt tung jugendstil, med stort, bratt helvalmet skifertekt tak med kvister. Med unntak for forretningsvindue og inngangspartiet i første etasje er opprinnelige stilpreget godt bevart. Hjørnegården er i dag tett sammenbygd med de gamle tregårdene i nr. 24 og 22. Hele rekka er i dag slått sammen til én adresse (St. Olavs gate 25) og ett bygningsnr, men hadde før adresse til Gjesdalveien 22, 24, 26. Med sin tilknytning til samvirkebevegelsen, en organisasjon av stor historisk betydning, har miljøet til St. Olavs gate 25 høy kunnskapsverdi og høy symbolverdi. Gården inngår i et forretningsanlegg som illustrerer foreningens historiske utvikling med hus fra ulike stilperioder. Anlegget har en viktig plassering ved en av byens historiske innfartsårer og dokumenterer et viktig stadium i byens utvikling. Hjørnegården mot St. Olavs gate har stor betydning for gatebildet.

VerneVerdi

Verneverdig

MiljøVerdi

Miljøverdi

KultMiljøID

1001

KultMiljøNavn

Kvartalsbyens sentrum

Forretningsgård, varehus, Oalsgata 1

Gnr 111

Bnr 571

Gate St. Olavs gate

Nummer 25

Beskrivelse Høyland Forbruksforenings matsenter og kafeteria i en modernistisk forretningsgård fra 1966.

Utdypende beskrivelse På 1960-tallet ble det bygd enn rekke nye samvirkelagsbygninger. Funksjonelle kasseformede bygninger på ett plan, tegnet av Norges Kooperative Landsforenings (NKL) arkitektkontor. Da Høyland Forbruksforening skulle bygge ny butikk på hjørnet av Oalsgata og St. Olavsgate i 1966 ble det lagt vekt på det estetiske og særmerkte. Arkitekt var Anders Ørvar Bærheim ved NKL's kontor. Med sin avrundede, modernistiske form skiller den seg fra den vanlig nye samvirkelagsarkitekturen fra perioden. Bygningen er på to etasjer, med tilnærmet flatt tak. Et skjermtak følger bygningens form i første etasje. Bygningen ligger vegg i vegg med lagerhuset fra 1936.

Opprinnelig skilte eksteriøret seg ut ved kunstnerisk utsmykning - et sammenhengende muralmaleri utført av maleren Andreas Bøe (1916–2001). Veggmaleriet på Høylands forbrukerforening var utført i et abstrakt formspråk med klare geometriske former som understrekte bygningens modernistiske inntrykk. Arkitekten uttalte at «... kunstneren og arkitektens intensjoner er oppnådd i sjelden grad.» (MW 2007 s32). Maleriet ble overmalt mellom 2010 og 2012 (etter flyfoto å dømme). Det er et klart verditap at det er borte. Bygningen har likevel verdi som del av anlegget til Høyland forbruksforening, og som en representant for modernistisk forretningsarkitektur fra 1960-tallet. Andreas Bøe debuterte på Vestlandsutstillingen i 1939, og var aktiv som kunstner i over 50 år. Før krigen hadde han hospitert på Statens håndverks- og kunstindustriskole og bl.a. lært freskomaleri av Per Krohg. Han utførte en lang rekke større utsmykkingsoppdrag. I Sandnes har Andreas Bøe laget mosaikkarbeider for Sandnes Dampskipsselskap (1959) og Trones skole (1967). Andreas Bøes galleri i Bryne Mølle åpnet 2004 og har skiftene utstillinger basert på sentrale verk i hans produksjon.

VerneVerdi Verneverdig

MiljøVerdi Miljøverdi

KultMiljøID 1001

KultMiljøNavn Kvartalsbyens sentrum

Pakkhus, St. Olavs gate 23.

Gnr 111
Bnr 571
Gate St. Olavs gate
Nummer 25

Beskrivelse Høylands forbruksforenings lagerbygning for kraftfor og gjødning samt stall fra 1936.

Utdypende beskrivelse Høylands forbruksforenings lagerbygning for kraftfor og gjødning fra 1936. Førsteetasje var reservert til stall. Da man planla pakkhuset var stallene noe av det viktigste for medlemmene, som kom kjørene med hest og vogn og ofte hadde lang vei. Det var godt for hesten å få hvile. Foreningens nye pakkbod ble flott bygning i moderne utforming. Man kontaktet en av regionens fremste arkitekter, Ludvig Imsland., som er kjent for å være en av dem som inførte modernismen i Rogaland. Det er en stor rektangulær bygning i fire etasjer med helvalmet tak. To arker markerer heisanordningene, hvorav den ene ser ut til å ha bevart de opprinnelige dørene til lagerrommene. Nyere heisbygg er trolig tilbygd mot øst. Arker og takform med skifertekke er tradisjonelle, mens vindusbåndene mot gårdsplassen gir bygningen et mer moderne, funksjonalistisk stilpreg. under krigen ble tre etasjer i bygningen rekvirert av tyskerne. Da kom en av de viktigste konkurrentene, Jonas Øglænd forbruksforeningen til unnsetning, ved å leie ut lagerplass i Vågen.

I 1966 ble foreningens nye forretningsgård mot Oalsgata bygd inn til (se kulturidnr 110202388). Lagerhuset Inngår i miljøet til Høyland forbruks anlegg med hus fra ulike epoker. Et sjeldent intakt næringshistorisk miljø. Bygningen er med å dokumentere utviklingen til en organisasjon som har hatt stor betydning for mange, lokalt og på landsbasis. Som et eldre næringsbygg i Sandnes, der opprinnelig funksjon fortsatt er lett å lese, begynner lageret å bli sjeldent.

VerneVerdi Verneverdig
MiljøVerdi Miljøverdi
KultMiljøID 1001
KultMiljøNavn Kvartalsbyens sentrum

Widerøe 1959. (ika-w125108)

Om miljøet i krysset Gjesdalveien og St. Olavs gate

Miljøet har basis i utviklingen rundt Krossen, etter at dette viktige knutepunktet for innfartsveier oppsto da Gjesdalveien var ført fram til Langgata (og Solaveien) sist på 1860-tallet. Dette er et av fødekamrene for handelsbyen Sandnes. Her kom det tidlig bymessig bebyggelse basert på handel med opplandets bønder. Høyland Forbruksforening ble etter hvert en dominerende forretningsaktør her.

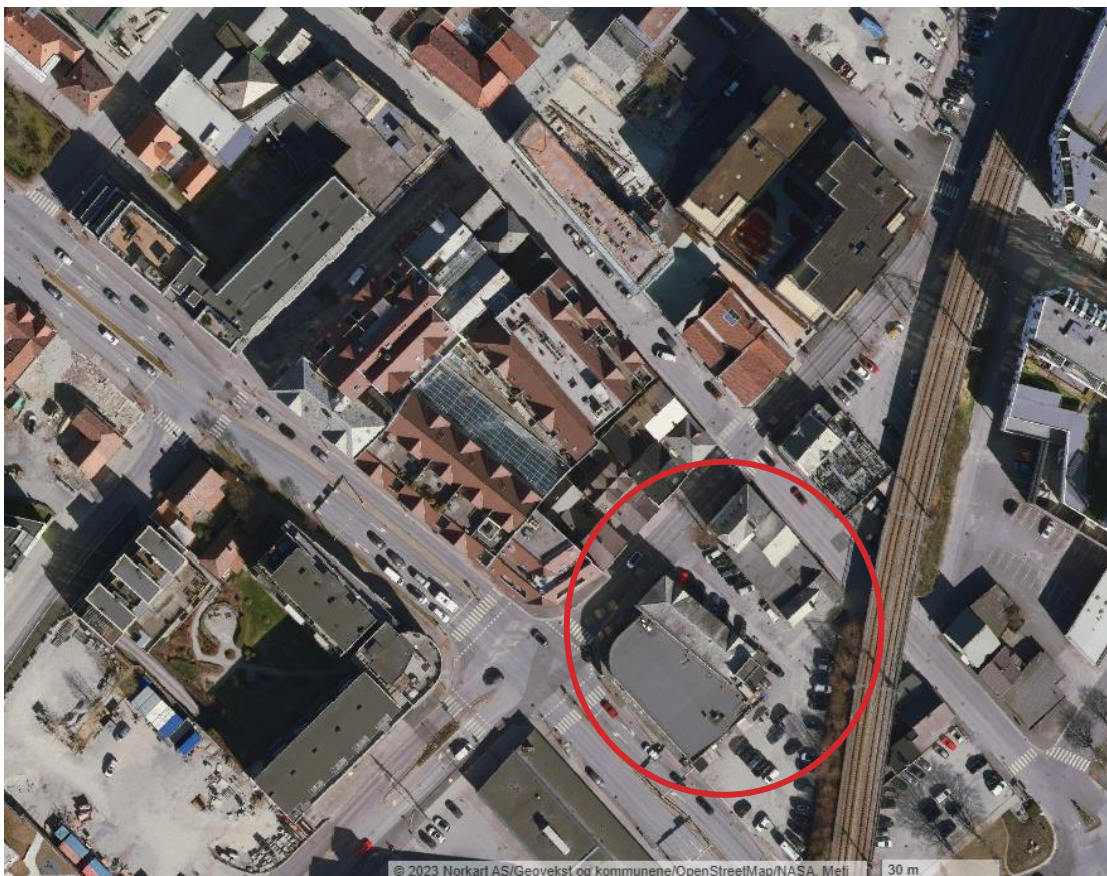
Omtrent samtidig med at Høyland forbruk slo seg til i Gjesdalveien, bygde industrigründeren Enok Berge en fin murgård i historisk stil på hjørnet Gjesdalsveien og St. Olavs gate (St. Olavs gate 27). De to hjørnegårdene fra samme periode er svært viktige i gatebildet. Sammen med eldre bevart trehusbebyggelse fungerer de som en introduksjon eller inngang til den eldre handelsbyen Sandnes. Samtidig skaper de en markering av Gjesdalveien, innfartsveien som var så viktig for byens oppkomst og form.

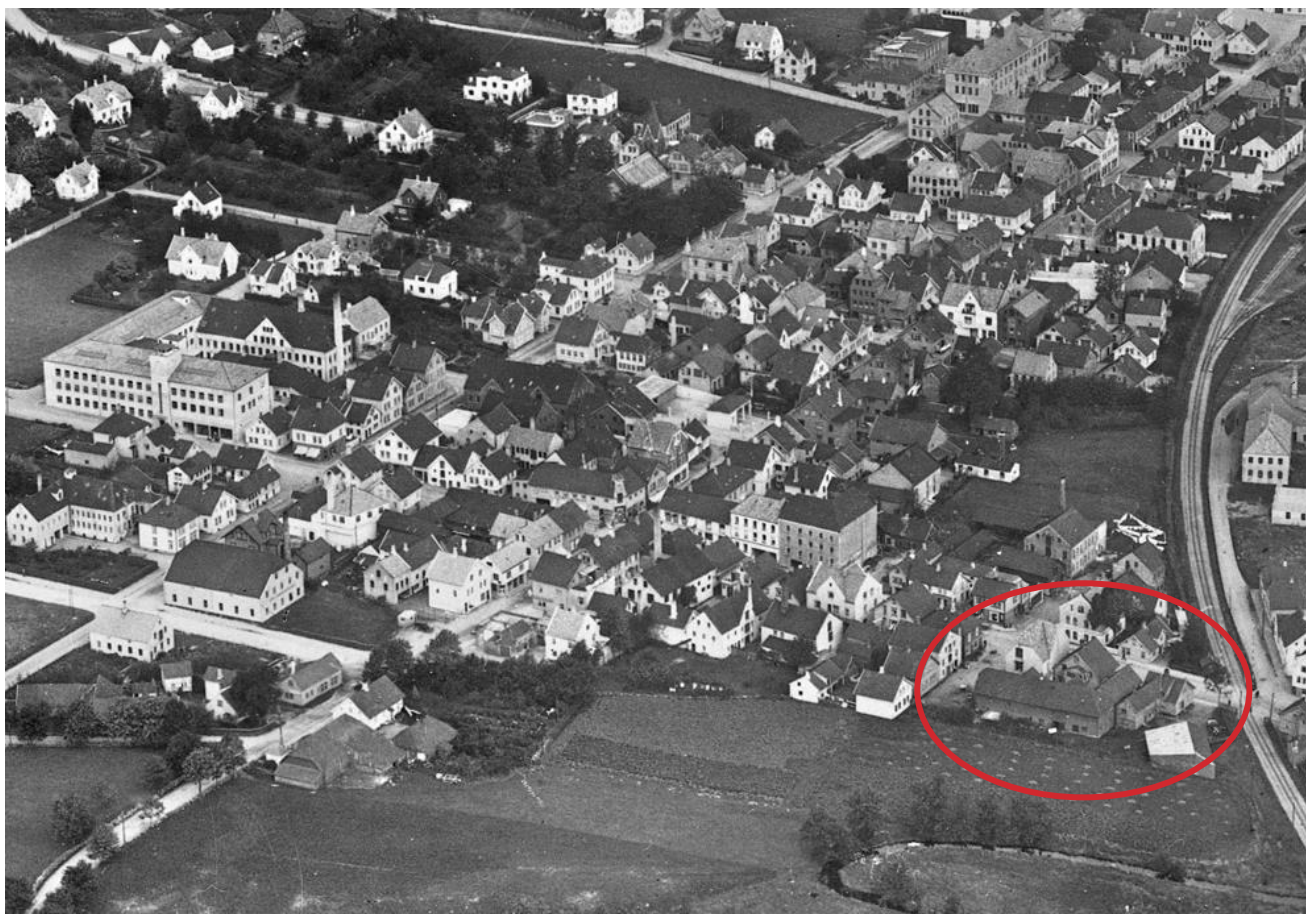
Bygningsmiljøet samlet representerer et typisk forretningsmiljø i Sandnes med hus i tre og mur fra ulike perioder. Det har en særlig verdi at en her også har bevart flere lagerbygg som er med å fortelle om funksjoner som skapte stedet. Opprinnelig funksjon og utbyggingshistorie er lett å lese. Tilknyttingen til den viktige samvirkebevegelsen styrker det historiske innholdet, med vekt på fellesskapets historie. Det dokumenterer den sterke sammenhengen mellom byveksten og grunnlaget i omlandets næringer og gir miljøet symbol og identitetsverdi av stor betydning for mange. Miljøet har høy kunnskapsverdi, opplevelsesverdi og bruksverdi.

Utsnitt av Kulturminneregisteret [Kulturminner i Sandnes kommune \(arcgis.com\)](https://arcgis.com).

Widerøe-foto av den søndre delen av byen datert 1935, men er trolig litt eldre da ombyggingen av Øglændhusene i Krossen ikke ser ut til å ha begynt. (ika-w004299)

Om samvirkebevegelsen

Samvirkebevegelsen, også kalt forbrukerkooperasjonen, oppsto midt på 1800-tallet. Bevegelsen arbeidet gjennom organisering av foreninger til felles innkjøp, for å bedre medlemmenes sosiale og økonomiske kår som forbrukere. De tidlige organisasjonene ble gjerne kalt forbruksforeninger i byene og handelslag på landsbygdene. Fra 1930 ble samvirkelag den vanlige betegnelsen.

Samvirkebevegelsen fører sin historie til den engelske byen Rochdale i Lancashire i 1844. Forbruksforeningene bygger på prinsippene som en gruppe fattige veverer i Rochdale kom fram til, da de dannet det som regnes som den første egentlige kooperative forening i 1844.

Mye av det idehistoriske grunnlaget bak samvirkebevegelsen har røtter i opplysningstida. Flere europeiske tenkere på 1700-tallet fremmet nye tanker om menneskerettighet, folkesuverenitet og demokrati. Og troen på at menneskene ved hjelp av fornuft og kunnskap kunne skape et bedre samfunn.

Inspirert av disse tankene finnes det spredte eksempler på forsøk med samvirkeforeninger fra siste del av 1700-tallet. De blusser opp ved ulike korsveier der radikale tanker er i vinden. Men det ble med forsøk. Det er prinsippene til Rochdale-veverne som regnes som grunnleggende for at samvirkebevegelsen vokste til å bli verdensomspennende.

Rochdale-prinsippene er: 1) Åpent og frivilling medlemskap. 2) Demokratisk styring, ett medlem – en stemme (begge kjønn samme rettigheter (PS 1958)). 3) Fordeling av overskuddet i forhold den enkeltes kjøp. 4) Begrenset rente på kapitalinnskudd. 5) Kontantsalg, hederlig forretningsførsel, og gode, uforfalskede varer. 6) Opplysningsvirksomhet. 7) Politisk og religiøs nøytralitet.

Prinsippene var ikke Rochdale-pionerene sin «oppfinnelse». Ettermålet skyldes måten de gjennomførte prosjektet sitt. Butikken som Rochdale-veverne startet, ble en suksess. Fra en forsiktig begynnelse med handel av noen få husholdningsartikler, økte omsetningen fra år til år. Etter mønster fra Rochdale spredte forbruksforeninger seg rundt om i de engelske og skotske fabrikkdistriktene. I 1850 fantes 150 foreninger, i 1881 var taller 1113. Matbutikken i Rochdale var bare det første målet for Rochdale-pionerene, samarbeidet gjaldt også produksjonsvirksomheter (mølle, bakeri, veveri, skotøyfabrikk), banksamvirket og boligsamvirke mm. Alle foretak bygget på de samme prinsippene. Ideene spredte seg. En radikalt ny måte å drive handel og næringsliv på, som tok avstand fra profitt som hovedmål, slo rot – tross betydelig motstand fra private næringsdrivende. Storbritannia ble samvirkebevegelsens foregangsland og et forbilde internasjonalt.

Rochdale-prinsippene ligger til grunn når den Internasjonale kooperative allianse stiftes i 1895. I 1906 ble Norges Kooperative Landsforening (NKL) stiftet på samme grunnlag. Basert på samvirkeprinsippene til Den internasjonale kooperative allianse, vedtok Stortinget den 31. mai 2007 Samvirke-loven.

Norge

På begynnelsen av 1860-tallet begynte en del nordmenn som interesserte seg for sosiale og økonomiske spørsmål, å bli oppmerksomme på den engelske samvirkebevegelsen. Rochdale omtales i aviser, og Eilert Sundt presenterte Rochdale i et foredrag i Christiania Arbeidersamfunn i 1864. Samvirketankene grep om seg.

I de gode tidene på 1860-70 tallet ble det dannet flere forbruksforeninger i Norge, og bevegelsen hadde tilslutning i alle samfunnslag. Liberaliseringen av handelen med nye lover som myket opp gamle handelsrestriksjoner gjorde det også lettere å etablere forbrukerstyrte foretak. Etter handelsloven av 1857 ble det tillatt med varesalg på landsbygda. I de følgende 10-årene dukket det opp mange samvirkelag på bygdene. De fikk aktiv støtte fra Søren Jaabæk og bondevennbevegelsen. Det økonomiske krakket i 1878 rammet også forbruksforeningene. Det viste seg at mange hadde syndet mot kooperasjonens prinsipp om kontantkjøp. Det ble flere konkurser og bevegelsen som helhet gikk tilbake, men døde ikke helt ut.

På 1890-tallet våknet samvirkebevegelsen til nytt liv. En viktig foregangsman var advokat Ole Dehli som i 1894 fikk stiftet forbruksforeningen Kristiania Kooperative Selskab. Andre fulgte etter.

Rogaland

På brinken av 1900-tallet fikk samvirkebevegelsen gjennomslag i Rogaland. Rogaland utviklet seg til å bli et fylke der samvirkeideene sto særlig sterkt. Det var i Stavanger det begynte. Stavanger ble snart regnet som den viktigste samvirkebyen i Norge. Arbeidere ved «Stavanger Støperi og Dok» stiftet Forbruksforeningen *Økonom* i 1900. Fagorganiserte arbeidere i Stavanger dannet forbruksforeningen *Bikuben* i 1904. De ble et mønsterforetak som straks fikk følge av flere. Foreningene i Stavanger fulgte også opp Rochdale arbeidernes eksempel når det gjaldt andre felt, bl.a. produksjonssamvirke. *Produksjonslaget Samhold* skapte etter hvert mange ulike virksomheter.

Sandnes

Da Sandnes by fikk sin *Sandnes Forbruksforening* i 1904 hadde også den base i arbeiderbevegelsens samvirkekultur, de fleste av stifterne var arbeidere fra Sandnes Støperi. Kamerater i *Økonom* og *bikuben* bisto. Men i Rogaland fikk samvirkebevegelsen i tillegg solide støttespillere blant bøndene. Det ble ganske snart Jæren og bøndene som gikk foran når det gjaldt å starte nye foreninger. Det jærsk jordbruket var kommet lang når det gjaldt intensivt drift, som forutsatte innsatsvarer som kraftfor, gjødsel og maskiner. Det var mye å spare på store innkjøp.

I perioden 1900–1919 ble det etablert 39 samvirkelag i Rogaland, de fleste før 1914. En ny bølge kom i perioden 1919–1930 med 30 lag. Under den første bølgen ble det etablert 7 eller 8 forbruksforeninger i dagens Sandnes. (GR 2000)

Felleskjøpet og NKL

De viktigste grossistene som samvirkelagene fikk sine varer fra var bondeorganisasjonenes Felleskjøpet og samvirkelagenes Norges Kooperativ Landsforening (NKL).

Felleskjøpets rolle som grossist bygger på en eldre tradisjon enn NKL. Når det gjelder felles innkjøp av innsatsmidler til jordbruket kom de første forsøk gjennom landhusholdningsselskapene alt på 1830-tallet, støttet av Det Kongelige Selskap for Norges Vel. *Rogaland Felleskjøp* har sine røtter i Stavanger Amt Landhusholdningsselskap, der Sandnes-folk var særlig aktive i å skille ut en egen kjøpsorganisasjon. Samuel J. Sandved var pådriver i prosessen som førte fram til dannelsen i 1899, og han ble bakket opp av Jan Adolf Budde. (RF1949:100)

Norges Kooperativ Landsforening (NKL) ble stiftet i 1906 for å etablere en felles innkjøps- og opplysningsorganisasjon – et samvirkelagenes samvirkelag. NKLs hovedmål var å bygge opp et felles grossistforetak for samvirkelagene. Landsforeningen skulle også styrke og utvikle samvirkelagenes ideologisk, og hjelpe til med lovene. NKL var også et svar på trussel om boikott i grossistledet, som del av motarbeidelsen mot samvirkebevegelse fra private kjøpmenn. Men det tok tid før de fleste bygdeforeninger på Vestlandet gikk med, det var skepsis mot Oslo-dominans og det som ble oppfattet som politiske, dvs. sosialistiske ideer.

I utgangspunktet sto det lagene fritt hvor de fikk sine varer fra (RS 1958). Samvirkelagene i Rogaland skiller seg ut ved at de i stor grad valgte Felleskjøpet når det gjaldt innkjøp av kraftfor, kunstgjødsel og såvarer. I 1930 er samtlige tilsluttet Felleskjøpet, mens 44 er tilsluttet NKL (RK2000:155). Seks av forbruksforeningene i Sandnes er NKL-medlemmer, deriblant Sandnes Forbruksforening og Høyland Forbruksforening.

Høyland Forbruksforening sitt nære samarbeid med Felleskjøpet kom for alvor til syne i bybildet i 1956 da de to organisasjonene gikk sammen om å bygge et stort nytt stort havnelager i Strandgata 33 og 35, til erstatning for forbruksforeningens gamle sjøhus og Felleslagerets Rogaland Havremølle

Høyland Forbruksforenings bygninger – oversikt.

1907: Høyland Forbruksforening stiftes formelt og åpner sin første forretning i leide lokaler i Gjesdalveien 28.

1908: Eiendommen Gjesdalveien 24 kjøpes med forretningslokaler og stort lagerhus.

1920: Kjøper hjørnegården Gjesdalveien 26.

1925: Gjesdalveien 22 kjøpes. Foreningen disponerer et helt kvartal

1925: Starter byggingen av en ny forretningsgård i mur på hjørnetomten nr. 26

Gjesdalveien 22, 24, 26 har i dag adresse St. Olavs gate 25.

1922 Fellesbakeriet i Oalsgata tas i bruk. Et samarbeidsprosjekt mellom Høyland, Sandnes, Malmin og Stangeland forbruksforeninger. Bygningen ble revet på 1980-tallet.

1925: Sjøhus i Strandgata 35 kjøpes inn, særlig med tanke på kraftfor. Revet ca. 1955.

1928: Tilstøtende sjøhus, Klemmås kjøpes. Foreningen bygger brygge/kai. Revet ca. 1960

1936-7: Det gamle lagerhuset i Gjesdalveien 24 rives og erstattes med ny 4-etajsejs pakkbod mur med stall i første etasje.

Etter krigen: Ny garasje og stall langs jernbanen med ny jernvareavdeling og ekspedisjon av kraftfor og frø. Stalldrift først avviklet i 1970-årene. Revet.

1955 De gamle sjøhusene erstattes av A/L Felleslageret i Strandgata 33–35. Et samarbeidsprosjekt mellom Høyland Forbruksforening og Felleskjøpet. Flyttet til nytt lager på Brueland i 1971, tilbake igjen rundt 1990, men overdras helt til Felleskjøpet i 1995. Revet i 2006. (TMS 2010)

1956: Gjesdalveien 22 og 24 bygges sammen til konfeksjonsforretning.

1962: Leier tomt på Brueland av Nicolai Grude.

1966: Nytt matsenter på hjørnet Oalsgatae1. Selvbetjening på nesten alt og kafeteria på mesaninen.

1966: Fellesbakeriet starter opp i nytt bakeri på Brueland, fra 1968 Goman Jæren A/S,

1971: Nytt lagerbygg for kraftfor, gjødning og frø på Brueland. I bruk fra 1971.

1974: Fusjonen med Ganddal Samvirkelag i 1974 styrtet en rekke fusjoner med andre samvirkelag.

1990: Navnet endres til *Høyland og Jæren Forbruksforening*. Laget består 1996 av Ganddal Samvirkelag, Jæren Forbruksforening, Kverneland Samvirkelag, Randaberg Handelslag, Hommersåk Handelslag, Dirdal Handelslag, Oltedal Samvirkelag og Lund Samvirkelag.

1995 navnet endres til *Coop Høyland og Jæren*.

1988: Bruelandssenteret til Høyland Forbruksforening står ferdig, først med en avdeling av Bygg & Bo, så med et stort Megautsalg. Hovedkvarter for det nye storlaget Coop Høyland og Jæren

Forbruksforeninger i Sandnes, oversikt over etableringer

Sandnes forbruksforening 1904–1977. 1977: Gikk sammen med Økonom til Stavanger og Økonom Samvirkelag 1977. Fra 1977 Samvirkelaget Økonom.

Høyland Forbruksforening 1907–1990. Fra 1990 Høyland og Jæren Forbruksforening. Fra 1995 Coop Høyland og Jæren.

Stangeland Forbruksforening 1910–1966. Gikk inn i Sandnes Forbruksforening i 1966.

Ganddalen Forbruksforening 1909–1974. Videre i fusjon med Høyland Forbruksforening.

Strandgaten Forbruksforening (1900–1914) Filial under Sandnes Forbruksforening 1911.

Hommersåk Handelslag 1919–1986. Gikk sammen med Høyland og Jæren Forbruksforening i 1986.

Høle Forbruksforening 1912. Fra 1935 Høle handelslag, og fra 2001 Coop Høle.

Forsand Forbruksforening 1909-

Helle Handelslag 1949–1985. Gikk sammen med Samvirkelaget Økonom i 1985.

Malmin/Julebygdens Forbruksforening 1916?--1927, (EB 2003;82).

Sandnes Forbrukerforening holdt først til i div, leide lokaler i Langgata, men kjøpte Langgata 40 i 1911. Huset var bygd av John Olsen Aase etter bybrannet i 1997.

Stangeland Forbruksforening ble stiftet 1910. Huset står ikke lenger.

Kilder

- Arnesen, Randolph. 1948. [Kooperasjon i raske trekk \(nb.no\)](#)
- Arnesen, Randolph. 1925. [Forbrukernes makt : 21 artikler om kooperative spørsmål \(nb.no\)](#)
- Brunes, Einar. 2003, *Julebygda* 1.
- Debes, Inge. 1925. [Forbrukerkooperasjonen. 2 1 : Forbrukerkooperasjonens historie i Norge Opmarsjen 1850-1890 \(nb.no\)](#)
- Debes, Inge. 1936 [Forbrukerkooperasjonen. 2 2 : Forbrukerkooperasjonens historie i Norge Gjennombruddet 1891-1915 \(nb.no\)](#)
- Eggebø, Aksel. 1996. [Slik bygde dei byen : historisk ABC om næringsliv og samferdsel i Sandnes](#)
- Førsund, Ragnar. 1949. [Samvirke og samfunn \(nb.no\)](#)
- Hove, Arne. 2007. [Sandnes : hva hendte, og når? : Høle, Høyland, Riska og Sandnes \(nb.no\)](#)
- Landsnes, L. A. *Samvirkebevegelsen i Rogaland*. Stavanger 1932. [Samvirkebevegelsen i Rogaland](#).
- Lange, Even | Gresvik, Marte | Ekberg, Espen. [Organisert kjøpekraft : forbrukersamvirkets historie i Norge \(nb.no\)](#)
- Lavold, Oddvar. 1999. [Til bondens beste gjennom hundre år : felleskjøp på Sør-Vestlandet 1899-1999](#)
- Overaae, Hans_ 1948 [Samvirkeboken \(nb.no\)](#)
- Roalkvam, Gunnar. 2000. [Vårt eget eventyr : forbrukersamvirket i Rogaland \(nb.no\)](#)
- Roalkvam, Gunnar. 2000. [Fra disk til stormarked : samvirkelaget Økonom 100 år \(nb.no\)](#)
- Roalkvam, Gunnar. 2006. [Tjene hverandre - ikke tjene på andre : samvirke mellom ideal og virkelighet \(nb.no\)](#)
- Semmingsen, Rolf. 1958 Kooperativ engroshandel, produksjon og prispolitikk. [Forbrukerkooperasjonen i Norge : forelesninger ved Universitetet i Oslo vårsemesteret 1958 \(nb.no\)](#)
- Søiland, Peder. 1958 Ideen og detaljomsetning. [Forbrukerkooperasjonen i Norge : forelesninger ved Universitetet i Oslo vårsemesteret 1958 \(nb.no\)](#)
- Sørby, Hild og Paavola, Mette. 2011. Sandnes arkitektur, s. 62.
- Wetteland, Magnor. 2007. [Coop Høyland og Jæren : 100 år \(nb.no\)](#)
- Aarum, Thorvald .1904. [Om samvirke i det daglige forbrug : kooperative foreninger \(nb.no\)](#)
- Interkommunalt arkiv Rogaland IKS (IKA Rogaland), Widerøesamlingen. [Kontakt oss | IKA Rogaland](#)
- <https://kart.1881.no>. Historiske kart. <https://kart.1881.no/?r=F3632033>
- Sandnes byarkiv. [WebLager Administration](#).